

KARULA KOOLIDE RADA 2014

SISSEJUHATUSEKS

8 kontrollpunkti (KP-d) võibolla juba ununenud endiste Karula koolide juures või nende lähikonnas annavad väikese ülevaate Karula hariduse kulgemisest ja kujunemisest.

Raja läbimisel võiks appi võtta ka rattad. Kas siis auto-, bussi-, mootor- või jalgrattad. Ratastel saab teha üldorienteerumise KP piirkonda. Viimane lihv jääb jalgade kanda. Seega võiks raja nimi olla ka

Jalgsi ja ratastel Karula koole taasavastamas

Karula koolide raja läbimisel kohtud paratamatult Juku-Peedu püsiradade kontrollpunktidega. Nendel radadel toimub parasjagu liikumismäng „Juku-Peedu orienteerumistrimm 2014“. Mängu juhistega saad tutvuda Juku-Peedu kodulehel www.jukupeedu.ee

Ja nüüd rajale

KP 101 ALGUS – Hariduse kivi Lüllemäe kooli õuel

KARULA HARIDUSELU ALGUS

Lüllemäe kooli õuel seisab kivi kirjaga: "**A. 1687 HARIDUSELU ALGUS KARULAS**". Siis avati siinmail viie õpilasega nn. Forseliuse kool.

Sangaste kirikuõpetaja Chilian Rauschett kirjutas 20.mail 1687 oma aruandekirjas Eesti talupojakoolide loojale Bengt Gottfried Forseliusele Karula kohta: „Weil der Hr. Pastor zu Carolen spät zu den Gemeinde kam, hat wegen eine Schule daselbst nichts sonderlich geschehen können; jedoch haben sich 5 Schüler eingefunden, dafon der eine auf Ostern in der Kirche aufm Catechismo zu lesen anfragen.“ (Et hr. pastor Karulas hilja oma koguduse juurde tuli, ei ole seal kooli alal midagi erilist juhtuda saanud. Siiski on viis õpilast kokku kogunenud, nii et kirikus sai varsti pärast lihavõtteid katekismuse järgi lugemist alustada)

See näitab kindlalt, et Karulasse oli kool asutatud.

Esimese kooli täpne asukoht ja ka õpetajad on teadmata. Kirja sisu järgi võib arvata, et see toimus kas päris kiriku juures või siis köstri juures Köstrijärve ääres.

1697.a. tuli Karulasse kirikuõpetajaks eesti keele arengus suurt osa mänginud pastor **Johann Hornung**, kes oli üks tulisemaid Forseliuse keele- ja pedagoogika pooldajaid Eesti rahvakoolides, nii et meil on põhjust oletada, et just tema juhtimisel Karula kool õige hoo Forseliuse vaimus sisse sai.

Kultuuriajaloolasel Liivi Aarmal õnnestus välja uurida **Bengt Gottfried Forseliuse ja Johann Hornungi** vahelised lähedased sugulussidemed. Johann oli Bengti isa Johann Forseliuse tütre (või türetütretre) poeg. Mõlemad poisid olid umbes ühealised, kasvasid koos üles Harju-Madisel ja käisid koos kooliski.

Forseliuste ja Hornungite lähedase sugulussideme avastamise valguses muutuvad paljud tollased asjad arusaadavamaks, loomulikumaks ja inimlikult mõistetavaks. Pole ime, et need mehed ühe asja eest hea seisid, ning J. Hornung B. G. Forseliuse alustatud tööd eesti keele ja hariduse alal jätkas.

Kirjaoskus hakkas jõudsalt arenema peale Liivimaa kindralkuberneri koolikorralduse (patendi) ilmumist 18. aprillil 1765.a. Selle kohaselt kohustati iga mõisat avama mõisa- või külakoole.

Kaagjärvel avati samal aastal 3-klassiline külakool.

Karulas avati peale töötava köstrikooli veel 8 mõisakooli.

Karula kihelkonna Karula valla mõisa-, hiljem vallakoolide asukohad on jäänud aastasade vältel väga stabiilseks – üks Alakonnu-Kolski-Rebase-Madsa piirkonnas, teine Kauro-Nigle-Paltsere-Tüüra talude ringis, olenevalt sellest, millise talu rehetare oli kõige sobivam parajasti lastele peeru-valgel, hiljem juba küünla või petrooleumlambi valgel kirjatundmise vagude ajamiseks. Nendesse traditsioonilistesse kohtadesse jäid koolid kuni käesoleva sajandi 60-ndate aastateni

1819. a. Liivimaa talurahvaseaduses oli nõue asutada koolid igas vähemalt 2000 mees-hingega kihelkonnas. **Karulas** avati kihelkonnakool 1850.a. esimesena Valgamaal ja tegutses 1897. a.-ni. Kooli

asukohaks sai Kõstrijärve kaldale 1785.a. ehitatud korralik kivimaja. Õpetust jagas 1846.a. Karulasse asunud köster ja legendaarne koolimees Carl Stimm.

Õpilaste vähesuse tõttu jäi kool varsti seisma. Aeg-ajalt kihelkonnakool siiski taasavati.

1918.a. avati Tõnis Grünbergi riisikol Pikkjärvel Karula erakeskkool. Ka selle kooli iga jäi lühikeseks. Kool suleti majandusraskuste tõttu 1922.a. Viimasel õppeaastal oli juhatajaks Emilie Lattik-Kotilõim.

Siit edasi jätkub Karula koolielu alg- ja põhitasemel.

1960.a. küpses mõtte uue, vallatsentrumis asuva keskse kooli rajamiseks. Selle mõtte eestvedajaks oli **Lüllemäe algkooli juhataja Peeter Puudersell**.

1961. a. alustati internaadihoone ehitamisega. 1964. a. augustikuu lõpupäevadel oli traditsiooniline roovikuusk koolimaja katusel, tähistamaks koolimaja valmimist. Hoone alusmüüriurka paigutatud vasktoosis on tollase Valga ajalehe "Kommunisti" eksemplar, piduliku päeva sõnavõttud ja raha, katteks sellele plaat aastaarvuga "1964".

Kõigile ehitusraskustele vaatamata toimus nüüd juba **Lüllemäe 8-kl. Kooli** avaaktus 1. septembril 1964.

Tänane **Lüllemäe Põhikool** jätkab hariduse andmist varem Karulas tegutsenud paljude väikekoolide (Kaagjärve, Jakobi, Pikkjärve (Vissi), Tüüra, Peetri, Madsa ja teiste) järglasena.

KP 102 Lame kungas vaatega Kõstrikoolile (Rehemägi)

KÕSTRIKOOL

Rehemägi on ilmselt nime saanud mäe jalamil varem asunud kõstri rehe järgi. Siit avaneb suurepärase vaade Kõstrijärvele ja kõstrikoolile.

Kool on aegade jooksul kandnud niipalju nimesid, et üldnimeks on rahvasuus jäänud kõstrikool. Võimalik, et siin toimusid 327 aastat tagasi kõstri juhatusel esimesed katekismuse järgi lugemise tunnid.

1785.a. valmis leerimaja ja vallakooli jaoks korralik kivimaja.

1819. a. Liivimaa talurahvaseaduses oli nõue asutada kihelkonnakoolid igas vähemalt 2000 mees-hingega kihelkonnas. Karulas avati kihelkonnakool 1850.a. esimesena Valgamaal. Õpetust jagas 1846.a. Karulasse asunud köster ja legendaarne koolimees **Carl Stimm**.

Jaan Lattik: Vana köster Stimm oli andnud kõstrikohta ümbritsevatele mägedele piibli nimed. Oli leeritüdrukuid hoiatanud, et ärgu nad mingi Ararati mäele jalutama, seal olevat poisse liikumas. Mingi nad Geneetsareti järve äärde – seal ilus teerada. See oli muidugi Kõstri järv.
(„Minu album“ 1960)

Esimesel Karula Rahvuspargi kaardil on Kõstrikooli taga oleva kahe tipuga mäe nimeks Kristuse kannatamise mägi. Küllap seegi on vana Stimmi pandud. Tänapäevani on käibesse jäänud Ararati nimi. See mägi pidavat ka kujult sarnanema oma kuulsa nimekaimuga.

Vanast koolimajast oli veel hiljaaegu säilinud kasutamiskõlblik tellisvõlvidega kelder ja mullaga täidetud alusmüüri kungas.

1892/93.a. valmis vana koolimaja kõrval Pihkva ehitusmeistrite tööna uus punastest tellistest leerimaja.

1893.a. määras kirikukonvent abiks vanale köster Stimmile, kes selleks ajaks oli Karulas töötanud juba 47 aastat, agara koolimehe Heinrich Bergmanni. Köster Stimm lõpetas töö alles 50 tööaasta täitumisel ja ta saadeti austusavaldustega pensionile.

1893.a. sai Bergmann loa oma eluruumides erakooli avamiseks. Selle kooli õpetajaks oli koos oma vennaga revolutsionäär Jaan Sihver, kes langes eesti kütipolgus Narva rindel 28. novembril 1918. a. Jaan Sihver oli pärit Viljandimaalt suurest talust. Tema isa ja vennad võitlesid aktiivselt Vabadussõjas. Seda on paraku hiljemgi ette tulnud, et isad võitlevad poegade ja vennad vendade vastu.

1903.a. Bergmann lahkus Karulast ja tema asemel asus kõstrina ja koolijuhina tööle. Aleksander Anton.

Köstrijärvel töötas kool mitmesuguses staatuses, vaheaegadega ja erinevate nimede all kuni Lüllemäe uue koolimaja valmimiseni 1964.a.

Kohe teise nõukogude okupatsiooni algul 1944.a. alustas kool tööd Lüllemäe algkooli nime all ja oli vahepeal 7-klassiline mittetäielik keskkool.

Kooli viimaseks nimeks oli Lüllemäe algkool ja tema juhatajaks Peeter Puudersell.

Endise Riigikogu liikme ja Vietnami sõdalase Jüri Toomepuu isa, Vabadussõdalane **Juhan Toomepuu** meenutab:

Meie perekonna aeg Koikküla mõisas sai täis. 23. aprillil 1917 kolisime Karula mõisa. Isa sai tallmeistri koha, mis oli paremapalgaline ja palju väarikam koht kui Koikküla mõisa karjamehe koht.

Hakkas kätte jõudma sügis ja minu koolimineku aeg. Nüüd, kus olin nii lähedal Vissi koolile, et oleksin võinud igal õhtul koolist koju tulla, valisin enesele viimase aasta kooliks Karula köstriks. Ühel päeval, enne koolide algust, panin tallmeistri hobuse kerge vedruvankri ette ja sõitsin köstri poole, umbes neli versta mõisast. Sain köstriga kokku ta õunaaia ees, oli mulle tuttav kuju juba kirikust, kus mateda mõned korrad näinud olin. Teretasin ja ütlesin, kes olen ja milleks tulin. Kõik vene keeles, ei teadnud, et koolijuhatajaga võib kooli asju ka eesti keeles ajada. Tema esitas mulle küsimusi ja vastas eesti keeles. Ütles lõpuks: „Tore, tule esmaspäeval kella kaheksaks kooli.“ Ütlesin tänan ja nägemiseni, ikka vene keeles.

Esmaspäeval viis mind üks teopoiss kooli koos mu magamiskoti, voodivarustuse ja priske leivakotiga kogu nädalaks. Olin juba viieteistaastane ja suve läbi mehe eest väljas olnud. Mind üllatas väga, kui köster ja kaks õpetajat rääkisid koolilastega eesti keelt. Ka koolimaja erines suuresti mu eelmisest koolist. Kõigepealt näidati kohe, kus asus poiste käimla ja kus tütarlaste oma, et kogemata, ära ei vahetaks. Kaks klassiruumi ja poiste magamistuba käimlate, olid teisel korral. Osa ruume ja tütarlaste magamistuba olid all korral. Ja Vissil – keisri õiget usku koolil – polnudki käimlat! – poisid käisid preestri õunaaia taga ja tüdrukud lauda taga. Talvel, kui õunapuudel lehti polnud, paistsid kõik asjatoimingud õuepoolsesse klassiruumi. See vene needus annab end veel praegu osaliselt Eestis venelaste poolt ehitatud majades tunda. Sama nägin Kroonlinnas ja Hangös vene tööliste juures, kes roojastasid kogu Hangö ilusa pargi.

Minu pinginaabriks sai uues koolis umbes minusuurune poiss nimega Liivak. Ta isa oli köstri talu pooleteramees. Sain Liivaku poisiga heaks sõbraks. Olin omas klassis kõigis ainetes väga hea, väljaarvatud laulmine ja eesti keel. Klassikaaslased olid juba kõvasti õppinud eesti keele grammatikat, millest mul polnud udust aimugi. Kui oli eesti keele õigekirjutustund, etteütluse järel, siis minu vihk oli alati pool punane – õpetajad kasutasid vigade parandamiseks punast tinti. Mu kooliveli Liivak püüdis mind jõudumööda aidata. Pisut see aitas kah.

Nii et vene kiriku kool oli olnud puht venestamise kool, ainult luteriusu koolid kiriku koolid hoidsid eestlust alles. Venekeele oskusega oli köstriks muidugi Vissi koolist kaugel taga.

1917/1918. õppeaasta vältel juhtus Eestis mõndagi. Vene sõjavägi liikus vahetpidamata ida poole. Valgas lasti kaks vene laskemoona ladu õhku, suitsusambad olid koolimaja juurde näha. Karula mõisa tuli rühm Eesti diviisi mehi, mõisa kaitseks. Neist oli tõesti kasu – hoidsid ära taganevate venelaste rüüstamiskatsed. Kord pidi isegi tulevahetuseks minema, kui venelased tahtsid taganemiseks veovahendeid saada. Muide, tolle eesti rühmaks allohvitseriks oli Liba Jaan, toosama, kes mulle karjas vene keelt õpetas ja kellest 1918. aasta suvel sai kupja väimees.

Meile tuli uus õpetaja, vene sõjaväest tulnud leitnant Lüüs. Oli meie poiste lemmik. Kui ta kevadel järsku kadunud oli, kuulsime, vist köstrilt, et ta oli läinud Eesti üksusi organiseerima. Meil Liivakuga olid silmad märjad, et ta meid kaasa ei võtnud. Kapten Lüüs oli Vabadussõjas Skautide Pataljoni kompaniitüüri ja vabariigi lõpupoole kolonel piirivalves.

Kevadel algas köstri vanas koolimajas leer, mis kestis kolm nädalat. Ema arvas, et pean kah leeri minema. Peapõhjus oli vist, et mulle oli just uus ülikond tehtud, sai selle ära kasutada. Ega midagi, rääkisin köstriga, tema oli nõus. Lahkusin nii koolist kaks nädalat enne õppeaasta lõppu. Köster andis hiljem ikka tõendi, et olen kaheklassilise kihelkonnakooli lõpetanud.

(„Vara-valgest õhtu ehani“, 1995)

Kes oli Juhan Toomepuu?

Juhan Toomepuu (10.IX 1902 – 03.III 1990) sündis Lõuna-Eesti talurentniku pojana, kelle unistused kaugetest randadest täitusid, kelle karjääriredel viis ta sõjalaeva ohvitseride messi ja kes nägi palju, mida peetakse maailmas vaatamisväärseks, huvitavaks ja ilusaks. „Saatus oli mulle, kui mitte lugeda kodumaa kaotust, pillavalt lahke“, kirjutab ta. Kodu ei suutnud talle kaasa anda jõukust ega haridust, küll aga sai ta teadmistejanu, järjekindluse, aususe ja põhimõtted, mis teda eluteel edukalt kandsid. Oma mälestustes kirjeldab autor huvitavalt ja humoorikalt oma lapsepõlve tsaariaja Võru- ja Valgamaa külades, lahingutegevusest Vabadussõjas 16-aastase vabatahtlikuna, teenistust allohvitserina noore vabariigi sõjaväes, õpinguid Tallinna Merekoolis, teenistust kauba- ja sõjalaeva ohvitserina, sõite maailmameredel, kaugeid randu, elu maailma pealinnas New Yorgis ja USA läänekalda minifarmis. Oma sünnimaad kandis ta aga alati südames. „Elu oli siiski kõige ilusam ja maa taevale kõige lähemal lapsepõlvkodus Eestis“, ütleb ta oma mälestuste kokkuvõttes. Seda arusaama on ta püüdnud edasi anda oma lastele, lastelastele ja kõigile eesti noortele. (*„Vara-valgest õhtu ehani“ 1995*)

Juhan Toomepuu ja tema abikaasa põrmud puhkavad Lüllemäe surnuaias.

KP 103 Vana koolimaja vundamendi N-nurk

MADSA (REBÄSE) KOOL

Pikki aastaid oli nn. Mäe-Karula hariduselu keskuseks Madsa kool. Kool on kandnud ka Rebase (Rebäse) kooli nime. Õpilaste rohkuse tõttu (1923/24. õppeaastal 107 õpilast) oli kool sunnitud mõnda aega töötama kahes kohas – I–IV klass Madsal, V–VI klass Kõstrijärvel. 1927.a.valminud juurdeehitus võimaldas kõik klassid Madsale kokku koondada.

Ühe talve käis Madsal ka tulevane kirjanik, poliitik ja kirikumees **Jaan Lattik**.

Jaan Lattiku vennatütar **Helbe Merila-Lattik**:

Jaan Lattiku perekonnapärimus on imetlemisväärse tihedusega seotud Karula kooli-ja kultuurilooga. Saatusel kummalisel tahtel on tema esimene, kirikukirjades täpselt kindlaks tehtud esiisa Sangaste koolmeistri Märdi poolt üleskasvatud vaeslaps „Paltseri Merte Kasw. Peter“, kelle sünniaeg ei ole küll täpselt teada (langeb 18.saj. esimestele aastatele), kuid kellest on teada, et ta 16-aastase noorukina astub abiellu 30-aastase „Kebberna Marguse T. (tütr) Liesiga“ ja rajab Tüüra talus tugeva, kõrge kirjaoskusega perekonna, kelle paljud liikmed on koolmeistrina tegevad olnud Nigle – Tüüra – Pikkjärve ja Alakonnu – Madsa küla- ja mõisakoolides.

(*„300 aastat kooliharidust Karulas“ 1989*)

Jaan Lattik ise meenutab:

Suure metsa taga kõrge mäe all seisis meie koolimaja kolme päratu pikka korstnaga, ning kaugelt vaadates näis, nagu seisaks igäühe otsas korstnapühkija.

Pika kehaga puust ehitus. Ühet otsast olid mõned aknaruudud kõik katki löödud, teises kõik terved ja akendel kardinad ees. Vähe isemoodi oli see meie koolimaja. Ta nagu ei sündinud hästi talumajade hulka. Talvel, siis ta uhkustas õhtutel oma valgustatud akendega, kui oleks tal jõudu ja teistel ei midagi; suvel ta jälle häbenes. Harva nägid kardinaääre vahel tuld.

Vana Adam oli muistne kooliõpetaja, nagu neid veel mõni harva järele on jäänud – raudne kivi endisest hariduse hoonest, millest meil ainult varemed järele on jäänud. Lühike, tüsed kehaga, halli peaga vanamees. Ta kandis prille, rääkis vähe, aga käredal toonil

Ma ei tea, aga sellel mehel oli tõesti midagi vaimutaolist, mis teisest maailmast pärit, millega ta noort harimata elu koos hoidis, teda tagus ja hõõveldas.

Kus ja milles see vaimuollus seisis, on raske ütelda, ta istus lihtsalt temas, ilmutas sealt end mitmel viisil, kas rääkis ta tema hääles, vahtis silmades või sügeles sõrmedes – ta mõjus noorele elule nagu vaim kunagi.

See noor elu.... Minu ajal luges ta umbes kolmkümmend pead.

Kõik läbi ja läbi tublid poisid, elavad mehed, pealaest jalatallani elu täis, nad keesid elust, lainetasid....

Vabaks saada, vabad olla, seda tahtsid ka nemad. Välja koolimaja sarnasest pudelist, koolmeistrinäoline punn eest ära!... Aga kork on kõvasti peal....

Muidugi raske töö: pidid hommikust õhtuni vedama. Vara, õige vara ilmus Adam magamistoa uksele, sülitas paar korda tuppa ja hüüdis: üles!

Kuni kaheksani õpiti klassis ja võeti pruukosti. Siis algas tund. Esimene oli harilikult piibililugu, sellele järgnesid ridastikku teised teadused, kõik kindla ja korraliku kava järele.

Kella kaheksa ajal oli õhtupalve ja päevatöö lõpp. Magamistoaas kotil peal unustati päeva raskus ja mure, lasti priiust lühikest aega elada.

(„Meie noored“ 1952, 2009)

See jutt nägi esmakordselt trükivalgust 1906. aastal ja oli ka 1907.a. ilmunud noortejuttude kogumikus "Meie noored". Luts alustas "Kevade" kirjutamist 1907. aastal (ilmus 1912). Kas Lattiku „Mälestused“ võis olla Lutsule eeskujuks??? Need Madsa ja Paunvere koolide elud-olud on ikka väga sarnased...

Praegu on raske uskuda, et selles risus kees koolielu õige pikka aega. Kool suleti 1956.a., pikalt tühjana seisnud hoone hävis tules 1992.a. Siis asusid siin tegutsema võsa ja kobras.

KP 104 Vana koolimaja SW-nurk

PEETRI (PIITRE) KOOL

See kool asus algselt Patupera külas. Oma nime sai ta aastatel 1871 - 1900 Karulas kirikuõpetajaks olnud Eduard Paslackilt. Õpetaja Paslack oli kirglik venestuse vastane. Luteri vallakoolide kaitseks vene koolideks muutumise vastu õnnistas ta koolimajad pühakute nimel palvemajadeks (Peetri, Johannese, Jakobi jne. nimel). Viimase, Tüüra vallakooli õnnistas Filippuse nimele juba Paslacki järglane, õpetaja Theodor Wühner.

Uue koolimaja valmimisega 1932. aastal Kärnale (uue kohanimi on juba koolimaja järgi „Piitre“) sai ühendada ümbruskonna väikekoolid (Patupera, Lilu, Puusmetsa).

Kool käis pidevalt valdade vahel käest-kätte. Kahe sõja vahel oli ta Vana-Antsla valla all. 1918.a õppis siin 16, 1935.a. 57, 1940.a. 47 õpilast.

Mõned aastad töötas ta Peetri koolis direktorina **Hilja Sööt**. 1952. aastal vallandati ta aga sellelt ametipostilt. Põhjus tollele ajale vastav – juhendas vabas Eestis kodutütred, oli Kaitseliidus ja vend küüditatud. Viie aasta pärast anti talle õpetaja kutse küll tagasi.

Eha Saan: Vallandamise peapõhjus oli Peetri kooli raamatukogust keelatud kirjanduse eemaldamine. Raamatud oleks pidanud hävitama, aga Hilja Söödi kaudu sattusid need siinsete kuulsate metsavendade Hugo ja Aksel Mõttuse lugemisvarasse. Nende punkri avastamisel avastati sealt ka Peetri kooli raamatukogu templitega raamatuid.

1962. aastani olid õpetajateks **Eha ja Alfred Saan**. Alfred oli ühtlasi direktor. Siis läks kool 4-klassiliseks ja Saanid suunati Pikkjärve kooli.

Karula kõigi aegade staažikaim kooliõpetaja (55 aastat õpetamist Karula koolides) **Eha Saan** meenutab samuti administratiivset mitmekesisust: Kord oli ta Valga maakond, kord Võru maakond, kord Antsla vald, kord Karula vald. Tol ajal küll rajoon ja külanõukogu. Ja iga kord pidi kooli nime vihikutele ja tunnistustele uut moodi kirjutama...

Õpilase **Leo Korneli** kõige sügavam Peetri kooli mälestus on omakorda noore õpetaja Eha Saani hele hääl, mis kaikus üle koolimaja, kui ta parasjagu kedagi korrale kutsus või korraldusi jagas...

1964.a. liitus kool uue Lüllemäe kooliga.

KP 105 Karula vana vallamaja ees

TÜÜRA TALU JA KOOL. ÜKS PEREKONNALUGU

*Oleme jõudnud **Jaani Lattiku** esiisade maile, kus peale Põhjasõda rajas Palzsere-Thyra Peter Tüüra talus tugeva, kõrge kirjaoskusega perekonna. Pikka aega aeti selle talu rehetaresl peeru-valgel, hiljem juba küünla või petrooleumi lambi valgel kirjatundmise vagusid.*

Palzere-Thyra Peteri järeltulija **Helbe Merila-Lattik** on seda asja täpsemalt uurinud: Esimesed kirikukirjades dateeritud Jaan Lattiku esivanemad leiame Karula kirikuraamatust. Põhjasõja koledustes, näljas ja katkus orbuks jäänud poisina **Palzere Merte kasvand (kasupoeg) Peter**, kes kuueteistkümnenda-aastase poisikesena 4. septembril 1722.a. laulatatakse abiellu 30-aastase naise **Kebberna Marguse T.** (tütre) **Liesiga** Kajare v. (vallast) ja saadetakse mõisavanemate poolt peremeheks auf **Thüra Mick,s Lande (Dorf Wichma)**, oletavasti oma kadunud isa tühjaks jäänud vängehõngulise hüüdnimega **Tüüra tallu** Karula mõisamaade serval. Ilmselt oli Põhjasõja mõllus nii vähe inimesi paikkonnas ellu jäänud, aga maad tahtsid harimist ja töjõud taastootmist, mistõttu selline ebavõrdne abielu sõlmiti. Laulatusekandes ära toodud vanuseid arvestades saame hilisema Tüüra (Palzere) Peetri sünniajaks 1706.a. ja tema abikaasa Liesi, esimese teadaoleva esiema sünniajaks 1692.a. Karula mõis oli selleks ajaks juba Sangaste endisest riigimõisast eraldumas, sest Eestimaa vallutaja Vene tsaar Peeter I kinkis laulatuskandele järgneval 1723.a. Sangaste suurmõisa teenete eest oma väepealikue vürst Ivan Golovinile. Viimane eraldas Karula osa oma pojale Ivan Ivani p. Golovinile

Hüüdnime Tüüra alusel, samuti eesnimede Peter ja Hans (Hannus) sageda kordumise järgi võib aga teatava tõenäosusega perekonna pärinemist veelgi kaugemale jälgida, sest mõnitavad hüüdnimed olid väga visad edasikanduma ja nende valikul eesti talupoegadele ei ilmutanud tolleaegsed võimumehed mingit õrnatundelisust. Karulas esineb ka Persejulke Thit, Kanaside Jan, Savipiersz Matys jne., nii et Jaan Lattiku esivanemad võivad oma hüüdnimega veel üsna rahul olla. Kui välja arvata inimese organit määrav tähendus, siis Johannes Wiedemanni sõnastik 1868.a. annab sellele sõnale veel ülima vaesuse, viletsuse, kuid samas ka ülima elujõu ja visaduse tähenduse. Tüüra peremeeste, hilisemate Lattikute elukäigud annavad põhjust oletada, et mõlemat leidus nende elus küllaga.

1758.a. maarevisjonist leiame talupoegade taasasustamise tühjaks jäänud maatükkidele ja teiste hulgas on ka **Thyra Peter**, kes on tagasi asustatud "**auf Thyra Micks Land**" ("**Wichma**" külas). Olukord on kardinaalselt muutunud. Karula mõis on väja kujunenud ja tema omanikuks on saanud parun Carl von Delving, kes on 1741.a. vürst Golovinilt Karula mõisa ostnud parun Georg Albrecht Mengdeni väimees. Ümber Tüüra talu Vihmakülas aga hakkavad selguma juba tänapäeval tuttavad nimed Remick ehk Tollema, Kiwwere, Pausti, Pallo, Otza, Nockate, Niggele jt. talud ja "Karolla Külla's" Taitse, Hier, Herra, Rebbase, Kolski, Lahhasare, Mõndo jt. taludega, kuhu elanikud on tagasi asunud. Palzere talu on tühjaks jäänud.

Siit alates on Tüüra pere edasine saatus juba kirikukirjades fikseeritud ja jääb esialgu samanimelisse tallu Vihma külas. Põhjasõja ajal vaeslapseseks jäänud **Palzere-Thyra Peteri** kasvatas üles kasuisa Palzere Merte. Kirjadest selgub, et see mees oli ise väga noor ja oli ilmselt üks Bengt Gottfried Forseliuse õpilasi. Ajal, kui ta väikese Peetri kasvatada võtab, on ta juba Sangaste Ch. Rauscherti kooli õpetaja. Ta suri samuti väga noorelt, kuid jõudis ilmselt oma kasupoja lugema õpetada ja sellega on seotud Peetri järeltulijate kestav kirjaoskus. Peetril ja tema abikaasal **Kebberna Marguse tütre Liesil** oli kuus last - viis poega ja üks tütart. Viimase lapsena sünnitas Tüüra Lies 1737.a. **poja Juhani**, olles ise juba 50-aastane. Liesi surma-aastat ei ole õnnestunud leida, kuid ta pidi surema enne oma noort abikaasat küllalt kõrges eas.

Peeter suri 23. märtsil 1766.a. 60 aasta vanuses. Et ta abiellus väga noorelt, 16-aastaselt, siis tema esimesed pojad said järjest täiskasvanuks, kui isa oli veel täies jõus mees ja ei loobunud Tüüra talu pidamisest. Sellepärast tuli ebatüüpiliselt just esimestel poegadel minna talust välja ja nad asusid kõrval asuvasse Kassi tallu, mille Karula mõisnikud (sel ajal von der Brüggennid) aga juba nende laste ajal liitsid mõisamaadega, ehtasid sinna noorkarjale lauda ja Peetri vanemad pojad oma peredega jäid mõisatööliseks. Samal ajal aga olid Kassi Merte ja Peter kirjaoskajad mehed ja vallas väga lugupeetud kui kirikuteener ja võõrmünder.

Tüüra tallu jäi pärast isa surma kõige noorem poeg **Juhhan**.

Juhani pere oli nagu ta isa ja vendadegi pered kirjaoskaja. Kui 1777.a. Karula vallas toimus kirikuvisitatsioon, siis oli Juhan koos oma naise Anne, poja Hansu ja 13-aastase tütre Katrega "fertig lesende" ja Juhan ning Hans lugesid vabalt piiblit. Väiksem, 7-aastane tütar aga oli "gut buchstabierende". Ja nii jätkus nende kirjaoskus põlvest põlve. Selle aja Eesti külas oli aga kirjaoskaja

talumees juba kooliõpetaja, sest sinna tallu lihtsalt koondati lugemisoskuse ja katekismuse kontrollimiseks ümbruskonna koolikohustuse-ealised lapsed. Nii kujuneski Tüüra talust "koolitalu", mis lõpptulemusena viis välja Tüüra algkooli rajamiseni talu maadele. Koolitalu valik olenes ka sellest, millise talu rehetare oli kõige sobivam lastele peeru-valgel, hiljem juba küünla või petrooleumi lambi valgel kirjatundmise vagude ajamiseks.

Tüüra Juhan suri 1799.a. ja talu peremeheks jäi nüüd poeg **Tüüra Hans**, kes jätkas isa koolimehe karjääri ja oli ka muidu kirjaoskaja mehena külameestele toeks seda oskust nõudvais asjus. Ta muutus ka mõisamaid talumaade arvelt laiendavale Karula mõisnikule kõvaks vastaseks, kes vihaselt protsessis ja ei lasknud ennast nii kergesti talust välja tõsta. Tüüra Hans ise suri 2. nov. 1816.a. Ta oli mõisa viinavooris külmetanud, sai kõrge palaviku ja suri paari päevaga 55-aasta vanuselt. Talu jäi pidama lesk Marret oma võõraspoegade Taaveti ja Juhaniaga.

Õige peatselt lahkus Maret Mäekonnu, kus uuesti abiellus Peeter Ploomiga ja sünnitas sellele mehele kolm last, kellest ainult üks, Joosep Ploom elama jäi ja hiljem Vana-Mendo talu ära ostis, kuid lasteta suri.

Jõudis kätte 1826. aasta. Riiklikule korraldusele eesti talupoegadele perekonnanimed panna vastas eesrindliku mõtlemisega Karula kirikuõpetaja ja estofiil Friedrich Ferdinand Meyer kohe ja Karula kihelkonna talupojad said tänu temale juba samal 1826.a. enamasti ilusad kõlavad eesti nimed. Kuid oli ka teistsuguseid nimesid. Mõisavanemad ei suutnud unustada tüli, mis neil Tüüra Hansuga talu pärast protsessides tuli taluda ja ütlemise peale "tä om mul niku luttik krae vahel, kuiki ei saa täst lahti", anti perekonnale nimeks **Luttik**.

Saatuse tahtel jätkus meid huvitava, s.o. Jaan Lattiku perekonna geneoloogia jälle Tüüra peremehe kõige noorema poja Juhani liinis. Selleks ajaks oli Karula mõisa omandanud Ernst Johan Dietrich von der Brüggen.

Talumaade võõrandamisele ei suutnud patriarhaalse Tüüra Hansu pojad enam vastu seista ja Tüüra talu läks mõisamaade külge.

Kooli asukoht hiljem ehitatud Karula vallamaja ja magasiada taga jääb samaks.

Tüüra kool töötas kuni 1923.a. Siis muidugi olid seal hoopis teised õpetajad ja seda peretki ei olnud enam samas talus.

Hansu pojad pudenesid valda mööda laiali.

Poeg **Taavetist** sai Mäekonnu külakooli õpetaja.

Poeg **Juhan Luttik** võitles kaua sulasmehe seisusest väljasaamiseks ja tal õnnestus ära õppida õlgkatuste sidumise kunst, millega ta siis, pooleks juhutöödega mõisas, ennast ja oma perekonda elatas ja valla peal Katuse-Hinno nime teenis. Oma maad ei saavutanud ta kunagi, vaid jäi sulaseks surmani.

Maaihaldus püsis Juhan ja Taavet Luttiku hinges nii võimsalt, et kui 1842.a. hakkas levima vene-õigeusk ja eksitavaalt loodeti, et usku vahetades saadakse ka maad, siis olid Juhan ja Taavet Luttik need, kes Karulast kogusid 25 maatameest, läksid jala Riiga ja lasksid end fanaatilisel piiskopil Filaretil vene usku ristida. Piiskop jättis nad nähtavasti uskuma, et nad maad saavad. Maad nad muidugi ei saanud nagu teisedki petetud. Taavet Luttik kaotas oma koolikoha ja nad pidid õnne tänama, et nende käsi veel halvemini ei käinud. Riid oma kiriku ja mõisaga süvenes. Nende lapsed ristiti automaatselt vene-õigeusku, nii et Jaan Lattiku isa Davet on kahe-aastase lapsena ka sellesse usku võitut.

Kainenemine tuli muidugi kiiresti ja siis leiti, et "mehe, tuu ei olõ iks õigõ, et mi üle alliku vii manu lähämi" - õigeusu Vissi kiriku juurde jõudmiseks tuli teisest valla otsast oma endisest kirikust mööda minna. Kuid ei olnud enam midagi teha. Taavet Hansu poeg Luttiku lapsed pudenesid väikeste töömeestena valda pidi laiali. Talumehi ei saanud ühestki tema lapsest.

Edasi hakkas trügima mitte usu, vaid visa töö abil Juhani poeg Davet (1843 – 1917).

Tulevase kirjaniku isa sünnib sulasepõlves, alustab ka oma elu sulasena, kuid töötab ennast üles Mäkiste suurtalu rendiperemeheks ning kihelkonnaharidusega vallavanemaks ja peakohtumehes. Ta abiellus 3. veebr. 1870.a. kirgliku luterlase ja väga musikaalse **Matta Ollmann Peetri tütrega**. Kuid mõnitavat perekonnanime Luttik ei tahtnud Davet oma naisele anda. Kirjaoskaja mehena oli tal

sõprus vallakirjutajaga ja veel enne abielu sõlmimist õnnestus tal tolle abiga "U" tähte kaarega sulgedes Luttik Lattikuks muuta. Nüüd oli ta Davet Lattik.

Kogu oma elu pühendas Davet laste koolitamisele ja protsessimisele Karula parunite von Grotedega Mäkiste talu pärisostmiseks. Mõisnikud talle talu ei müünud ja tal tuli osta viimaste seas Vana - Mendo (*Tinu-Mendu*) talu Karula kuplistiku kõige rahutumas südames.

Kuid oma lastele andis ta kõigile hea hariduse: vanemad pojad Juhan ja Frits said peale Karula kihelkonnakooli lõpetamist Valga linnakooli hariduse, kuid surid mõlemad noorte meestena. Poeg Jaan koolitati kirikuõpetajaks ja siis leeritas 62-aastast Davetit ta oma poeg Karula kirikus tagasi luteri usku. Robert lõpetas Tartu Ülikooli 1917.a. ja temast sai pikkadeks aastateks Antsla ja Karula jaoskonnaarst. Emilie lõpetas Valga kõrgema tütarlastekooli, sooritas seminari juures õpetajaeksamid ja temast sai eluaegne Karula kooliõpetaja. Tütar Marta jäi Soomes omandatud kodumajanduse kooli haridusega Vana-Mendol isatalu pidama.

See oli vana talumehe visa töö ja lakkamatu hoole ülim kroon, et tema pojad ja tütreid eesti haritlastena võisid väärikalt jätkata seda hariduse traditsiooni, mis meie esiisad kirjeldamatute raskuste kiuste tõi pimedast orjaajast harituse heledasse valgusesse.

Ja see ei ole üksiknäht – haridusepüüd on eesti rahvasse sisse kodeeritud, see tuleb meie noortes õpilastes ikka ja jälle üles leida ja kõlama panna!

(“Jaan Lattiku perekonnaloost”, käsikiri 1998; “300 aastat kooliharidust Karulas” 1989)

19. sajandi lõpus töötas Tüüra kool vallakoolina ja jätkas ka vastloodud Eesti Vabariigis tööd Tüüra 4-klassilise algkoolina, kus õpetajateks olid 20. sajandi algul õpetaja Kalkun, seejärel Friedrich Krillo, kes võeti I Maailmasõja ajal väeteenistusse. Tema asemele asus ligaste Suura vallakooli õpetaja Eduard Raudsepa tütar Rosalie Raudsepp, siis Olga Sarapuu ja viimasena Johannes Vassar. Kool töötas ainult ühe suure klassitoaga ja ei vastanud enam 20. saj kooli nõuetele, mistõttu ta 1923. a suleti.

Vana vallamaja koos teda ümbritseva maaga ja säilinud magasiaidaga on praegu eravalduses.

Seetõttu ei saa me omaniku loata kunagiste Tüüra koolilaste kombel läbi vallamaja õue kooli juurde marssida. Aga siit nad haridust taga nõudma läksid...

Looduses tähistab kooli asukohta vundamendiase ja sovhoosiaegne kütusetsisterni alus.

KP 106 Infotahvel vana koolimaja SE-nurgas

VISSI KOOL, PIKKJÄRVE KOOL

19. sajandi keskpaigaks oli kihelkonda ulatuslik vene-õigeusu kogudus tekkinud (usku vahetas maa saamise lootuses 26% kihelkonna elanikest) ja Vissi vene kirik ehitatud. Selle juurde avati 1846. aastal 2-klassiline 4 õpetajaga Vissi vene kihelkonnakool. Viimasele lisandusid veel nn. abikoolid külates 6 – 7 lapsele. Eesti kultuuriloos need koolid järgalt venestusliku hoiaku ja eesti rahvuskultuuri täieliku eiramise tõttu olulist osa mängida ei saanud. Kuid neis oli suhteliselt madalam õppemaks ja seal õpetatav vene keele oskus võimaldas viletsuses vaevlevatel talupoegadele kergemini väljarännet Samara kubermangu, mis 1860-ndatel aastatel eriti hoogu võttis. Sellepärast panid ka luteriusulised vaesemad vanemad sinna oma lapsi. Venestusperioodi vältel laienes sunduslik vene keele õppimine ka luterlikele vallakoolidele, mille tõttu mitmed koolmeistrid, kes vene keelt ei vandanud, kaotasid oma koha.

Korralik kivimaja ehitati koolile 1878. aastal.

Omal ajal kees siin õige kirev koolielu. Karula koolmeister ja koduuriija **Peeter Puudersel** meenutab: 1915. a. sügisel suunati mind Vissi kihelkonnakooli. See kool oli asutatud 1846.a. alul üheklassiline ja pärast 1878. a. uue kivist koolimaja ehitamist 1885. a. muudeti kaheklassiliseks. Kool oli kohaliku õigeusu kiriku haridus püüetest võrsunud ja otseselt kiriku organitega seotud koolitüüp, kus õppisid peaaesjalikult vene usku kuuluvad õpilased. Soodsamate õppetingimuste ja enamkäidavama koolitee tõttu saadeti Vissi kooli lapsi ka luteriusu perekondadest. Õppemaks oli 5 rbl. õppeaastal.

Koolis oli ainuvalitsejaks vene keel: õpikud venekeelsed, õppekeeleks vene keel. Ainuke eestikeelne raamat oli M. Kampmanni koostatud “Kooli lugemisraamat”. Eesti keele lugemist ja kirjutamist oli

nädalas 3-4 tundi. Ka laulu tunnis õpiti enamasti venekeelseid laule, eeskätt muidugi "Bože tsarja hrani" – see pidi üdini selge olema.

Vissi kihelkonnakooli ruumid olid kaunis avarad. Kiriku kõrval kivimajas, mis kooli otstarbeks ehitatud asus kaks ruumikat klassituba, mis koridori kaudu ühendatud maja teises otsas asuva köstri korteriga. Ärkli korrusel kaks pikka eraldi sissekäiguga hämarat katusealust ruumi, kumbki varustatud pikki seina sisseehitatud nariga, mida hüüti "laabatsiks", - oli ette nähtud tüdrukute ja poiste magamistoaks. Laabats mahutas parkümmend õlgkotti, millised sügisel varakult parema koha valiku mõttes kohale toodi. Õpilaste arvu suurenedes magati ühe koti peal kahekesi. Jõukamad töid magamiseks puuvoodid.

Vett saadi õue peal asuvast kaevust ja toodi õhtul pesunõudega magamistuppa nari alla hommikuks valmis.

Koolihoones puudus käimla. See lauaselgadest kokkuklopsitud virila uksega väga vajalik putkake asus kusagil kaugemal kõrvalhoonete taga. Aga kes pimedal ja eriti külmal ajal tahtis ja julgeski sinna minna? Kasutati asjatoimetamiseks lihtsalt mõnda lähedasemat varjulist kohta, mistõttu inetuid jälgi oli koolimaja ümbruses lubamatult palju.

1917. aasta sügisel jätkus õppimine. Aga vaevalt saadi õppetööga alata, kui sõjarinde pidev lähenemine tõi kooliellu tõsiseid häireid. Juba septembri algul vallutasid sakslased Riia ja lähenesid Valgale. Sõjaväe osad, vaheldudes kodutute sõjapõgenike üksikute gruppidega, peatudes sageli koolimajas. Inimesed elasid sõjakoleduste ja mitmet puhku kuulnud sakslaste hirmutegude ootel. Mõned õpetajad lahkusid koolist; koolist ärajääjate õpilaste arv suurenes iga päevaga. Õppetöö katkes, lagunes ja keset talve sulgus Vissi kihelkonnakool lõplikult. Eksisteerinud 70 pikka aastat – ta oma uksi enam ei avanud.

1918. aasta sügisel, kui liitlasarmeede otsustavad võidud läänerindel löid okupatsioonivõimude jalgealuse tugevasti kõikuma, tegi Tõnis Grünberg julge sammu: ta avas omal riisikol Karulas erakesk-kooli, mis töötas alul nelja klassiga (V, VI, VII, VIII). Eks T. Grünberg olnud varem pikemat aega Tartus H. Treffneri eragümnaasiumi õpetaja, tundis selle erakooli struktuuri, õppe- ja majandusala korraldamist ja see ehk oligi ajendiks ning julgustas midagi selletaolist ettevõtmist Karulaski läbi viia. Kuid siin ei läinud kõik libedasti: aeg oli erakorraline, valitsevad olud teisemad. Võru okupatsiooniaegne koolivalitsus kinnitas ametlikult palgalisteks tunniandjateks algkooliosa peale kaks õpetajat, need olid Emilie Lattik ja Glafiira Valtin (hiljem Tirman-Aidu).

1920. aasta algul lahkus T. Grünberg Karulast, juhtinud vaid pool õppeaastat vastavatud keskkooli õppetööd. Ta siirdus Valka avaramale tööpõllule kohaliku poeglaste gümnaasiumi direktorina. Tema asemikuks sai valgalane Arnold Kõiv.

1920/21. õppeaastal toimus jälle õpetajate vahetus. Lahkus koolidirektor Arnold Kõiv. Kooli asus juhtima Emilie Lattik, olles kolmandaks ja viimaseks direktoriks kuni kooli sulgemiseni 1922. a. suvel, kuigi ta vahepeal oli püüdnud kõik teha, et keskkool jääks Karulasse püsima.

(„Mälestusi noorusmaalt“, käsikiri 1980)

Kool jätkas tööd 6-klassilise algkoolina.

1922.a asus juhataja kohale energiline koolimees ja seltskonnategelane Vladimir (Voldemar) Suigussaar.

1924.a hakkas V. Suigussaar taotlema kooli nime muutmist **Pikkjärve algkooliks** lähedal asuva kauni Pikkjärve järgi. Taotlus rahuldati.

Kool töötas 1964. aastani, mil valmis Lüllemäe uus koolimaja

KP 107 Jakobi kooli teots

JAKOBI (LUUKINA) KOOL

Jakobi kooli eelkäijaks oli **1765.a.** avatud 3-klassiline nn. Karlova kool Kaagjärve metsavahi maja lähedal. Esimeseks koolmeistriks oli **Toffer**. Järgmise koolmeistri nime järgi hakati kooli **Karlova kooliks** kutsuma. Siit algab Kaagjärve hariduselu kirev kroonika.

1815.a. kirikuvisiitatsiooni aegu selgus, et koolimaja oli muutunud kõlbmatuks.

1834.a. annetas Karula ja Kaagjärve mõisnik Ernst von Brügggen uue kooli ehitamiseks palgid ja maa Pugritsa külla Kitse talu lähiste. Kool sai nimeks **Jakobi kool**.

1902.a. tuli Jakobi kooli õpetajaks Johannes Lukin (1873-1934). See karmi käe, kuid sädeleva intellektiga koolmeister kujundas Kaagjärve koolielus terve ajastu, olles tõeline maa sool. Tegeles laialdaselt ühiskondliku tööga ja paikkonna kultuurilise arenguga. Oli koorijuht ja harrastusfotograaf selle ala algaastail. Valdas köstriuskusi, ristis sadu lapsi ja mattis vajadusel. Tõeline „maa sool“.

1918.a. liitus Jakobi kooliga Vissi Vene Kiriku Abikool ja kool muudeti 4-klassiliseks kooliks.

1923.a. avati 5. ja 6. klass ja kool muutus 6-klassiliseks.

*Põhjaliku ülevaate elus-olust Jakobi koolis annab hilisem Karula koolmeister ja koduuriija **Peeter Puudersell**. Et praeguseks on ligipääs Jakobi koolile õige raskeks muutunud, piirdume selle teetsa küllastamisega kust lapsed omal ajal koolitäre poole pöörasid:*

Oli juba oktoobri keskpaik (1914.a. - T.K.), kui ühel varajasel hommikutunnil koos isaga jõudsimme Kaagjärve vallakooli läve ette. Hoidsin kramplikult käes valget riidest kotti, kus sees paar raamatut, tahvel krihvliga ja penal. Isal oli teine kott, mis sisaldas mu nädala toidumoon: pool pätsi leiba, kausike praetud lihaga, teine kapsaid, tükk suhkrut tee joomiseks ja mõned õunad. Kodus oli ema õpetanud, kuidas toitu jaotada, et laupäevani ikka jätkuks.

Põksuva südamega astusin koolimaja mõneastmelisest trepist üles. Koperdasin, komistasin ja kukkusin käpuli. Isa pahandama, et ma jälle siia-sinna vahtivat, ega oskavat käia. Aga minu arvates olid süüdi mu uued suurevõitu säärsaapad; nad olid küll päris kenad, aga loksusid jalas ja ma ei olnud harjunud veel sugugi nendega käima.

Sisenedes koolimajja panime toidukoti magamistoa kõrval asuvasse sahvrisse. Seal olid poiste toidukastid ja ka minu oma, mis päev varem koos õlekoti, padja, nartsuteki ja pesemise jaoks väikese puust vannikesega oli hobusega kohale toodud. Üliriided riputasime magamistoa riidevarna ja siis astusime läbi klassiruumi koolmeistri toa poole. Koolilapsed istusid pinkides hiirvaikselt. Oli tüdrukuid ja poisse, aga kõik võõrad näod, ainult üks tuntud: minu kasuvend Karl Suija – temaga koos karja hoitud, Lauksaare Trööbi õunaaeda “küllastatud”, haraka ja erilasepesi lõhutud ning männikus oravaid taga virutatud. Uudistades vaatasin ringi ja sellest piisas: saapanina kolksatas vastu koolipinki; isa vaatas etteheitvalt kurjalt, aga läbi klassi kõssatus – nagu häiritud mesipuu – naerupahvatus.

Põsed lõid kuumendumas, kõrvallestad otse põlesid, siiski õnnelikult jõudsimme kooliõpetaja tuppa. Õpetaja mitte päris noor – brünett, lahke muigega näos, püstjuukseline ja lühikesed mustad vurrud – ta võttis viivitamatult C. R. Jakobsoni lugemiku, lõi selle kusagilt lahti ja laskis paarist kohast lugemist ette vuristada. Jäädes sellega rahule võttis järgnevalt vene keele õpperaamatu “Russkoje slovo”, sealt lugesin maha pala “Semja”. Sellega oli katse läbi: mind arvati Kaagjärve Jakobi algkooli teise jao (II kl.) õpilaseks. Vähe hiljem tuli mul asuda ikkagi esimesse klassi, kuna vene keele vähese oskuse tõttu ma ei suutnud teises klassis vastu pidada.

Nimetatud kool oli oma alguse saanud XVIII sajandi teisel poolel (1765. a.) tomunud Lätimaa maapäeva koolikorralduse otsuse kohaselt, milles kohustati mõisaid asutama ja ülal pidama nn. mõisakoole talupoegade lastele. 1816. ja 1819. aastal antud talurahva seadusega muudeti mõisakool vallakooliks, mille ülalpidamise kulud olid jaotatud mõisa ja talupoegade vahel. Karula kirikuõpetaja E. Paslack (1870-1900), kes oli äge vene usu ja venestuse vastane, õnnistas luteriusu vallakooli ruumid palvemajaks ja andis koolile apostel Jakobuse nime järele **Jakobi kooli** nimetuse. Sellise maaalgkooli tüübina püsis kool kuni 1923. aastani, mil viidi üle Kaagjärve mõisa härrastemajja ja muudeti 6-kl. algkooliks.

1914. aastal asus kool Kitse talu lähedal ühekordses puumajas (ehit. 1873. a.) ühe klassiruumi, poiste, tüdrukute magamistoa ja õpetaja korteriga. Kooliõpetajaks oli **Joh. Lukin (1883-1934)**, Karula Rebase vahtkonna metsavahi poeg. Perkonnanime järele hakati kohta “Luukinaks” nimetama ja kannab seda nime veel tänapäev.

Joh. Lukin õppis Karula kihelkonna koolis (köstrikoolis, avati 1844. a.) lõpetades selle 1902. a. Kuigi õpetamine toimus kihelkonnakooli õppeprogrammide järele, ei olnud köstrikoolil veel ametliku kihelkonnakooli õiguseid (Karula kihelkonnas oli vähem kui 2000 meeshinge). Et aga saada tunnistust

kihelkonnakooli lõpetamise kohta, tuli Joh. Lukinal Võrus vastava komisjoni ees kooli lõpueksam sooritada. Edasi õppis Tsooru ministeeriumikoolis, lõpetades selle 1903. a. Et vallakoolid olid kiriku-õpetajate korraldada, siis Karula koguduse pastor Theodor Wühner suunas Joh. Lukina 1903. a. Kaagjärve Jakobi-nimelise vallakooli õpetajaks. Hiljem oli ta Kaagjärve 6-kl. algkooli juhataja, töötades koolipõllul 31 aastat.

Joh. Lukin oli suur laulu- ja muusikaarmastaja. Oli õppinud omal käel orelimängu. Võttis osa seltskondlikust tööst, juhatas laulukoori, tegeles fotograafiaga.

Luukina-kool, nagu rahvapäraselt seda vallakooli nimetati, oli tuntud hea korra ja distsipliini poolest. Tänu sellele suutis Joh. Lukin ühekomplektlises koolis, töötades üksinda kolme jaoga, õppeaastas keskmiselt 30-35 õpilast, anda lastele kõiki neid algteadmisi, mida võis pakkuda tolleaegne vallakool. Kes Luukina-kooli lõpetas, see võis edukalt õpinguid jätkata kihelkonnakoolis ja viimast lõpetades võis saada vallakirjutaja või vallakooli koolmeistri ametkohale.

Luukina koolist on läbi käinud järgmised koolipoisid, kes hiljem valisid õpetaja kutsetöö: Ants Tarnaste, August Puundersell, Eduard Aaviste, Alleks Vallner, Eduard Paap ja teater "Vanemuise" kontsertmeister Eduard Kõomägi.

Tolleaegse vallakooli õppeaineteks olid: eesti keel, vene keel, aritmeetika, joonistamine, laulmine, katekismus, piibililugu; kolmandas jaos õpetati vähesel määral ajalugu ja geograafiat. Eesti keele õpperaamatutena olid kasutusel "Kodukool", C. R. Jakobsoni "Kooli Lugemise raamat" ja M. Kampmanni koostatud "Kooli Lugemisraamat", "Katekismus" ja "Piibililugu". Nõuti lugemist, jutustamist, pähe õpitud värsside, käskude, usutunnistuste peast ette lugemist. Õpetati veel kirjatehnikat "ilukirja" nime all. Igal õpilasel oli väike tahvel, kuhu tehti krihvliga kirja- ja rehkendamisharjutusi. Läks midagi viltu, kustutati niiske träpkaga maha ja tehti uuesti. Kui juhtumisi oli träpka kadunud, sülitati salaja tahvlile ja pühiti kiri käemõhna või kuuevarruka abil. Vihikuid oli vähe. Kasutati peamiselt kolmandas jaos väheste kirjalike harjutuste ja etteütluste jaoks. Vihikusse kirjutati tindiga. Kooliõpetaja käest sai osta kirjutusvahendeid ja mingisugust kehvat sorti paberit, mida koduste tööde jaoks tuli endal vihikuks kokku õmmelda.

Koduse murdekeelega harjunud lapsed ei omanud vajalikku kirjakeele sõnavara, mis tõttu nad ei olnud suutelised lugemisvalu oma sõnadega jutustama – hakkasid kogeleva, takerdusid, kaotasid enesekindluse ja oligi nn. kinnijäämine käes. Ei aidanud muud, kui tuli enamikus ülesantud materjal pähe tuupida. See nõue oli eriti kehtiv katekismuse abstraktsete käskude seletuse, usutunnistuse ja kirikulaulude suhtes, need pidid olema vesiselgelt peas.

Vene keeles olid õpikuteks "Russkaja retsh" ja Russkoje slovo". Ka aritmeetika, ajaloo ja geograafia õpperaamatud olid eranditult venekeelsed. Nendes raamatutes ei olnud ainustki eestikeelset sõna. Ka ei tõlgitud teksti eesti keelde. Ei teatud, mis on sõnastik, sõnaraamat. See tõttu valitses loetavas, pähe tuubitud teksti osades ning luuletustes suur selgusetus ja arusaamatus. Aritmeetika tundi oodati tavaliselt hirmuga. See toimus vene keeles ja kujunes sageli õpilastele palju higi ja pisaraid nõudvaks õppetunniks, eriti veel siis, kui tekstiülesannete lahendamisel tuli vaevalise vene keele oskusega kirjalikke küsimusi kombineerida.

Tolleaegsed koolid suure ulatuses olid tuupimise koolid ja nende hulka kuulus ka Luukina-kool. Suutsid pähetuubitud materjali õpetajale ette vuristada, oli kõik korras, vastasel korral jäeti söömata, läksid nurka ja see vältas niikaua, kui suutsid oma võlgnevuse ära õiendada. Armuandmist ei olnud. Sageli juhtus nii, et ei jõutud kuidagi tundide ettevalmistamise ajal järgmiseks päevaks kõike ära õppida ja tuli võtta magamisaega lisaks. Kui õhtul kõik oli vaikseks jäänud, õpetaja "head und" soovinud ja oma tuppa läinud, tõusti tasakesi asemelt, istuti grupis voodi peale või põrandale, küünlajupp või tattninalamp keskel. Et õpetaja ei märkaks magamistoas valgust, mis järgmisel päeval võis karistuse kaela tuua, siis selle vältimiseks võeti tekk üle pea. Seal siis lämbuva õhu ja suitsuvingu lõõmas loeti ja korراتi kuni oldi enam-vähem kindel, et õpetajaga pahandusi ei tule. Ükskõik kuidas, aga ülesantud õppetükke, olid need siis millised tahes – neid naljalt õppimata ei jäetud. Tuupimise meetod oli küll raske, palju vaevanõudev, selles puudus teadlikkus, konkreetlus, aga õpitav materjal ikkagi omati ja selgeks sai. Mõningad asjad, nagu reeglid. Luuletused, korratabelid jäid meelde isegi aastateks.

Igal hommikul ilmus kooliõpetaja magamistuppa, käes kupliga petrooleumilamp ja hүүdega: "Vstantje!" toimus äratus. Kribinal-krabinal tõusti aegaviimatult, korrastati voodid, põrandal magajad tõstsid magamiskotid nurka hunnikusse. Järgnes pesemine: õhtul voodite alla valmis pandud plekk-kausid, saviummikud ja puust vannikesed veega lagedale; vett ja omakoetud seepi kätele, näole, pesuvesi välja ja koguneti klassi. Keegi vanematest õpilastest luges söögipalve: "Kõikide silmad ootavad issand sinu peale, sa teed lahti oma helled ja rohked käed ja toidad kõiki, kes elavad heameelega." Nүүд hommikueine: toodi sahvrist toidukotid, söögikastid ja hakati hoolega nosima, mida kellegil leidis. Vahest pakase puhul oli ligipandud kapsad, kartulitangupuder jm. kõvaks külmanud, seda siis kaabiti noaga, pandi leivaviilule, söödi ja rүүbati joogiks vett peale. Peale sööki jälle käed kokku: "Tänage issandat, sest tema on hea ja ta heldus kestab igavesti! Aamen!"

Nүүд koguneti klassi. Laelambi hädisel valgusel loeti ja korrati õppetükke. Peagi tuli õpetaja, jälle oma kuplist lambiga, ütles: "Zdravstvutje!", millele pidime samaga kõval häälel vastama. Ta asus kantslisse, nuuskas nina, luristas kurku, lõi raamatu lahti ja hakkas hommikupalvust pidama. Palvuse ajal tuli kokkupandud kätel seista oma pingis vaikselt. Selle tseremonii lõppedes algasid tunnid. Õhtused, hommikused korrarikkujad paberilehele märgituna andis priimuseks nimetatud korrapidaja õpetaja kätte. Sealsamas oli kohus. Vastavalt süüteole karistus. Ja seda tuli viivitamatult hakata kandma: kes nurka seisma, kes põlvili, herneste peale või ilma. Manitsuskönesid või moraaliepietseid ei peetud. Õpetaja sõna oli lõplik, polnud pikka õiendamist ega vaidlusi. Peamiselt said karistada vallatuste ja õppetükkide mitteõppimise eest.

Kord videviku ajal peale tunde olime meie, poisid vähe üleemeelikud. Hirmutasime enesest väiksemaid tüdrukuid, need kilkasid. See aga tegi meile lõbu, ajasime neid taga, sikutasime kleidist. Selle teo eest kutsuti isa kooli. Jutustasin puhtsüdamlikult, kuidas kõik oli. Ei tea, kas jäeti mind uskuma, või arvati, et süütegu pole niivõrd suur, aga isa kooli ei tulnud. Minu koolivenna ja kaassüüdlase isa siiski kooli ilmus ning kooliõpetaja nõudel tehti poisi tagaots kirjuks. Jõulu-ajal antaval koolitunnistusel olid elukombed meil mõlemal alandatud ja laitus kirjutatud. Küllap me vist seda ikka ära olime teeninud. Kevadel oli siiski tunnistus korras.

Ainsaiks õppevahendeiks oli koolil gloobus, paar geograafilist kaarti ja mõned vene külaelau kujundavad pildid; viimaseid kasutati vene keele kõne arendamiseks. Ja see oli kõik. Kogu õpetamine tugines raamatule, mistõttu tunnid olid igavad, väsitavad ning tundusid hirmus pikkadena. Nendes polnud midagi uut ja huvitavat. Tunni ajal lapsed võitlesid unega, mõni isegi tukkus, magas, seni kui koolmeistri käre hүүd ta üles ehmatas.

Peale tunde võeti natuke leiba, aga enne ikka: "kõikide silmad ootavad jne." Lubati ka õues joosta, talvel lumesõda pidada, millest õpetajagi meeleldi osa võttis.

Õhtu eel istuti vaikselt pingis ja igaüks oli hoolega ametis järgneva päeva tundide ettevalmistamisega. Õpetajat korda hoidmas ja abistamas ei olnud, tegutse korrapidaja, kes oli ühtlasi õpetaja asemik. Öörahu algas lauluga: "Väsind olen hingata, tahan ma sest uinuda." Ja oligi üks päev nendest õppeaasta paljudest, peaaegu üksteisele sarnanevatest nädalapäevadest möödunud.

Laupäeva hommikul tühjendati leivakott viimseni ja tundide lõppedes ära laulnud: "Lähme koju rahuga", sammus igaüks oma kodu poole. Kuigi vahest toidutühjus keskkoha trummeldas tundus jalge all kodutee kergena mööduvat: ees on ometi üks päev, pühapäev, mil pole tarvis kooli reziimi all viibida...

Oo püha lihtsameelsus! Milline naiivne lohutus: esmaspäeva varahommik käsutas jälle kooli.

Ei olnud sugugi kerge jalgsi viiekilomeetrilist kooliteed kõmpida – õlal raamatu- ja leivakott. Eriti talvel, külm, sügav lumi, tee tuisatud. Kord lumes sumpamisest väsinud ja külmanud pöördusin tee ääres Kitse tallu, et puhata ja sooja saada. Kutsutu tuppa. Hämaras toas olid kangateljed ja nende lõnga tolmu sees tallalaudadega lagistades askeldas oma ette väike pahura ilmega poisike. Jutt temaga ei klappinud – olime liig võõrad. Aga kes võis seda arvata, et sellest poisipõnnist sai minu unustamatu klassikaaslane ja hea koolivend Eduard Arbeiter (hiljem Arviste), kellega hiljem omaaegses Karula keskkoolis ja Valga Poeglaste gümnaasiumis mitmeid kooliaastaid sai mööda saadetud.

Luukina-koolis puudus kooliteenija. Arstlikke ülevaatusi ei toimunud. Kooliõpetaja oli ühtlasi ka koristaja ja arst: pani rõugeid, kraadis õpilasi, andis rohtu, koristas õpilaste abiga kooliruumid, hoolitses puhtuse ja korra eest. Rõugete panemine hirmutas lapsi, eriti mind – minestasin ja seitsaadik kartsin hullupööra seda protseduuri.

Kord õppeaasta kestel külastas kooli valla koolivanem Moorits Puudersell: astus klassi, vaatas ringi, rääkis midagi õpetajaga ja oligi kõik. Kool oli kontrollitud.

Kevadel õppeaasta lõpul tuli kooli katsuma Karula kiriku pastor Th. Wühner. Laskis lugeda piiblitlugu, peast ütelda palveid ja laulda kirikulaule. Oli usna heatahtlik vanamees, pani häid hindeid. Kedagi läbi ei kukutanud. Tunnistused anti kätte ilma pikema tseremoniita. Õppeaasta oli lõppenud. Lapsed valgusid laiali, neid ootas suvine karjaseamet.

15. märtsil 1925 kolis Pugritsa külas tegutsenud Jakobi algkool Mäemõisa härrastemajja. Juhatajana jätkas **Johannes Lukin**.

KP 108 Kaagjärve kooli välistrepp

KAAGJÄRVE KOOL

15. märtsil 1925 kolis Pugritsa külas tegutsenud Jakobi algkool Mäemõisa härrastemajja. Juhatajana jätkas Johannes Lukin.

Siit jätkub Kaagjärve-kandi koolielu kirev kroonika, mis kahjuks on tänaseks lõpu leidnud:

1934.a. suri Johannes Lukin. Uueks koolijuhatajaks sai **Peeter Lepik**

1941-44 asus koolimajas saksa sõjavägi ja kool pidi töötama punases telliskivimajas.

1944-61 tegutses Kaagjärve 7-klassiline kool.

1961-77 tegutseis Kaagjärve 8-klassiline kool.

1. septembril 1977 kool suleti ja kooli ruumid anti Valga Vene Eriinternaatkoolile. Kaagjärve lapsed siirdusid Lüllemäe ja Valga koolidesse.

1983.a. taasavati Kaagjärve 3-klassiline algkool.

1993.a. kasvas kool 9-klassiliseks põhikooliks.

Nüüd järgneb langus:

2000.a. muudeti kool 6-klassiliseks, 2004.a. 4-klassiliseks lasteaed-alkkooliks.

2007.a. kool suleti. Kaagjärve lapsed siirdusid taas Lüllemäe ja Valga koolidesse...

Mälestusi Kaagjärve koolist (Kaagjärve koolileht 2005)

Regina Raudik (2000.a.):

Oma kooliteed alustasin Kaagjärve koolis 1992. aastal. Meie klassis oli algul kuus õpilast, kaks poissi ja neli tüdrukut. Kuid tegelikult oli meid palju rohkem, sest ühise klassi moodustasid ju 1. ja 3. klassi õpilased. Esimeseks klassijuhatajaks sai Linda Kurg, keda kahjuks meie hulgas enam pole.

Mäletan, et meie klass oli väga üksmeelne. Eriti veel siis, kui oli vaja ulakust teha. Kord enne matemaatika tundi ronis üks tütarlaps õpetaja laua alla ning jäi sinna tunni algust ootama.

Õpetaja istus laua taha ja ei märganudki väikest tüdrukut. Suur oli tema üllatus, kui ta küsimusele õige vastuse leidis hoopis laua alt. Selleks ajaks oli juba pool tundi möödas. Teine kord tõstsime kõik toolid laudade peale, peitsime koolikotid kappi ja ise ronisime ahju ja seina vahele. Õpetaja hakkas meid teistest klassidest otsima. Istusime ruttu oma kohtadele tagasi, justkui me oleksime kogu aeg seal olnud. Lõpuks sai õps ise ka aru, et temaga nalja oli tehtud ja ega me pahandada saanudki.

Koolis oli palju ühiseid traditsioone. Sügisel käidi terve kooli õpilastega sügismatkadel.

Varsti pärast seda tuli sügisnäitus, kuhu oli igaühel võimalus tuua teistele vaatamiseks huvitava kujuga juurvilju ja muud põnevat. Igal aastal toimus ka mardi- ja kadripäeva karneval. Loomulikult ei puudunud kooliaasta tähtsaim üritus – jõulupidu koos jõuluvana ja tema suuri kingi- nännikotiga. Kevadeti koristasime kooli ümbrust. Igal klassil oli oma plats, mille pidime puhtaks tegema. Muidugi käis töö nalja ja naeruga ja võimalikult palju aega viites. Päike paistis ja ilm oli soe, kes siis viitsis tunnis istuda.

Käisime ka spordivõistlustel ning muidugi olime uhked, kui hästi läks ja mõne auhinnalise saavutusega koju tulime.

Väikese kooli omapära minu arvates oligi see, et kõik tundsid kõiki ja läbisaamine õpetajate ja õpilaste vahel oli hea. Esines ka arusaamatusi, kuid need suudeti lahendada. Püüdsime alati üksteist aidata, ka õppimises ja eks neid vanemate klasside töövihikuid ikka nooremate hulgas ringles. Õpetajad kindlasti teadsid sellest, aga midagi teha ei saanud, sest vahele ei jäänud keegi. Mina paraku üheksandasse klassi ei jõudnud, kuna toimusid muudatused. Põhikoolist sai Lasteaed-Algkool. 2000. aasta kevadel oli suur lõpupidu. Lõpetajateks olid kõik kuuenda kuni üheksanda klassi õppurid. Lõpetamine oli rõõmus sündmus, kuid ometi natuke kurb ka, sest tuli vanast armast koolist lahkuda.

Ailen Raudsepp 2003.a.:

Minu kool asub vanas mõisahoones. Ümber kooli kohisevad iidset tammepuud. Kui tammepuud rääkida oskaksid, jutustaksid nad meile palju huvitavat. Koolil on kolm korrust. Klassiruumid asuvad kolmandal korrusel. Teisel korrusel on lasteaed ja esimesel korrusel söökla ja köök. Minu kool on ilus. Iga õppeaasta algul lõhnavad klassid värsket värvist. Kui palju tööd ja vaeva peavad töötajad nägema, et õpilased saaksid õppida ilusates ruumides. Sellepärast peamegi oma kooli väga hoidma. Oma koolis meeldib mulle ka see, et õpilasi on vähe. Pole seda suurt kisa ja lärmi, mis suurtes koolides. Meil on ka hea klassijuhataja. Tema on minu esimene õpetaja Airi. Kahju on temast lahkuda, kuid esimene jääb alati meelde. Jäävad meelde esimesed tunnid, ilusad ekskursioonid, ühised koolipeod ning head õpetajad.

Helike Roosik 2000.a.:

Meie kool on mulle selle seitsme aasta jooksul, mil ma siin olen käinud, väga armsaks saanud. Koolis on meil vähe õpilasi ja seetõttu saavad enamasti kõik omavahel hästi läbi. Õpetajad on sõbralikud ja aitavad alati, kui millestki aru ei saa.

Meie koolis on toimunud palju lõbusaid üritusi nagu pop-poi ja pop-tüdruku valimised ning mitmed karnevalid. Koolis on toimunud ka hobinäitus, kus parimatele olid diplomid ja auhinnad. Ükskord oli meil mänguasjade nädal, mis lõppes viktoriini ja mitmete lõbusate mängudega.

Kooliga on käidud toredatel ekskursioonidel ja matkadel. Paar korda on osaletud ka murdepäevadel, mis on olnud väga edukad.

Niisiis on see kool väga tore ja hea.